

Gönderim Tarihi: 14.10.2019

Kabul Tarihi: 29.11.2019

BURDUR MÜZESİ'NDEN BİR RÖLİKER HAÇ A Reliquary Cross from Burdur Museum

Hüseyin METİN

Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
arkeologmetin@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6790-4096

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Boyuna asılarak kullanım gören röliker haçlar, içine kutsal kalıntılar ya da gerçek haçtan koparılmış bir parçanın konulduğu liturjik eserlerdir. Genellikle bronzdan döküm tekniği ile yapılmışlardır. Bunlar haç biçimi verilmiş, bir menteşe yardımı ile birbiri üstüne kapanabilen iki kutucuktan oluşurlar. MS 9. yüzyılda kullanılmaya başlanan röliker haçlar 12. yüzyılda yaygınlaşır. Bu çalışmada Burdur Müzesi'nde bulunan bir röliker haç bilim dünyasına tanıtılmıştır. M.S. 11. yüzyıla tarihlendirilen röliker haçın en önemli özelliği üzerindeki yazıtın gelişigüzel yazılmasıdır. Yazım modelinin, okuma yazma bilmeyen bir zanaatkâr tarafından yapılmış olabileceğini akla getirmiştir. Okumayı zorlaştıran yazıttaki harflerden birkaçından yola çıkılarak Aziz Georgios olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haç, Röliker Haç, Bizans, Hristiyan, Burdur Müzesi

Abstract

The Reliquary crosses, which are easy to use longitudinally, are sacred ruins or ritual artifacts of a piece removed from the real cross. They are usually made of bronze casting technique. They consist of two cross-shaped hinges that can be overlapped by means of a hinge. Reliquary crosses, which began to be used in the 9th century AD, became widespread in the 12th century AD. In this study, a reliquary cross in Burdur Museum was introduced to the scientific world. The most important feature of the 11th century AD reliquary cross is the random writing of the inscription on it. It suggested that the spelling model might have been made by an illiterate craftsman. Based on a few letters in the inscription, which makes it difficult to read, it was concluded that it might have been St. Georgios.

Keywords: Cross, Reliquary Cross, Byzantine, Christian, Burdur Museum

1. GİRİŞ

Hristiyanlığın en önemli sembollerinden birisi olan haç, İsa'nın çarmıha gerilişinin sembolize edilmiş halidir. Özel anlamda imparatorların düşmanlara karşı kazanılan zaferi, genel anlamda Hristiyan inancının bizzat

kendisini simgeler. Roma İmparatorluğunun erken evrelerinde dini ayinler ve zafer törenlerinde kullanılan bayraklar (tropaeum ve vexillum) sonraki dönemlerde yerini bu haçlara bırakmıştır. Büyük boyutlu bir haç, MS 4. yüzyılın sonlarında taç giyme törenlerinin bir parçası olmuştur. Ayrıca, Hristiyanlık için kabul edilen özel günlerde gerçekleştirilen dini törenlerde ve yürüyüşlerde haç taşınması gelenek haline gelmiştir (Cotsonis, 1994, s. 8-10).

Haç Kültü'nün MS 4. yüzyıl itibarıyla, İmparator Constantinus Magnus'un Milvian Köprüsü'nde Maxentius ile yaptığı savaş esnasında gördüğü düş ile (gökyüzünde ışıldayan bir haç ve EN TOYTOÛ NIKΑ- "bununla fethedeceksin") başladığı kabul edilir (Eusebius, I, s. 28 vd.). X (Chi) ve P (Rho) Christos 'ΧΡΙΣΤΟΣ'un ilk iki harfini simgeler. Buna İsa Monogramı (Christomonogram) adı verilir. Bu olaydan kısa bir zaman sonra İsa, aynı simge ile Constantinus Magnus'un rüyasında tekrar görünür. İsa, ona seferde kullanması için bu işaretlerin birleşimiyle meydana gelen (P) haç şeklinde flamalar (labarum) yaptırmasını ve bu flamaları askerlerin kalkanları üzerine yapıştırmasını, bunu yaptığı takdirde savaşın kesin galibi olacağını aktarır. Constantinus Magnus, rüyasında gördüklerini uygular ve 8 Ekim 312 tarihinde Milvian Köprüsü'nde Maxentius'un ordusunu büyük bir yenilgiye uğratar (Eusebius, I, s. 29-31; Morgan, 2010, s. 1). Savaştan sonra tahtadan yapılan Gerçek Haç'ın ölüleri tekrar dirilttiğine dair inancın oluşması nedeniyle Constantinus'un annesi Helena, Gerçek Haç'ı aramaya koyulmuş, Kudüs Patriği Makarios ile birlikte ona ait parçaları Kutsal topraklarda bulmuştur. Sonucunda Gerçek Haç'a ait olduğuna inanılan parçalar birçok yere dağıtılmış ve bu dağıtılan yerlerde uzun süre korunarak, büyük saygı ve hürmet görmüştür (Rice, 1998, s.13-14; Eliade, 2003, s. 291; Taş & Özcan, 2015, s. 250; Koçyiğit, 2018, s. 111). Bu gelenek kısa sürede tüm imparatorluğa yayılmış, hatta Kudüs'te Gerçek Haç'a ait parçaların 614 yılında Sasanilerin ele geçmesi imparator Heraclius'un Sasaniler üzerine büyük bir sefer düzenlemesine neden olmuştur. 631 yılında Sasanileri bozguna uğratan ve Gerçek Haç'ı ait olduğu yere, Kudüs'deki Kutsal Kabir Kilisesi'ne geri getiren Heraclius, bu zaferden sonra Hristiyan dünyasında büyük bir kahraman olarak karşılanmıştır (Norwich, 2013, s. 232- 248). Haç sembolü İkonaklast Dönemde (726-843 arası) betimlenmesi için yasaklı olmayan tek simge olarak kalmıştır (Cotsonis, 1994, s. 5; Acara, 2010, s. 27).

Dindar Hristiyanlar için haçın, şeytana ve kötülöklere karşı tek gerçek silah olarak kabul edilmesi, günlük yaşamın her anında onu egemen kılmıştır. İnananlar tarafından boyuna asılan ya da giysiler üzerine işlenen

haçlar, yalnızca kiliselere ya da mezar yapılarına değil, aynı zamanda şehir surlarına, çeşitli yapılara, evlerin duvarlarına vb. yerlere işlenerek, felaketlere karşı bir tür koruma sağlanırdı (Hein, 2006, s. 1129; Acara, 2010, s. 28 v.d).

Rölikerler, Erken Hristiyanlık dönemi dinsel sembolleri içerisinde en dikkat çekici örnekler arasındadır. Bunlar tarihsel olarak Bizans'ın belli dönemini temsil etmekle birlikte, sanatsal yansımaları belli bir kalıbın içinde kalmıştır. Bizans dini yaşamında son derece önemli bir yere sahip olan rölikerler, Hristiyan inancında Aziz ve Martirlerin ölü bedenlerine ait kalıntıların ya da onlarla yaşamlarında temas eden objelerin bir diğer adıyla röliklerin muhafaza edildiği kutular olarak sıklıkla karşımıza çıkar. Kutsal kişiyle ilişkisi olması dolayısıyla hastalıklar ve kötülüklerden koruyucu, şifa dağıtıcı ve iyileştirici mucizevi güçleri olduğuna inanılan bu objeler, Bizans döneminde çok farklı tür ve boyutlarda üretilmiştir (Buyruk, 2013, s. 136-144; Çakmakçı, 2017, s. 53).

Esas konumuzu oluşturan boyuna asılarak kullanım gören röliker haçlar, içerisinde kutsal olarak kabul edilen eşyalardan küçük kalıntılar ya da Gerçek Haç'tan alınmış küçük bir parçanın konulduğu liturjik eserlerdir. Genellikle bronzdan yapılmışlardır. Haç biçimi verilmiş iki parçanın birleşimiyle oluşmuşlardır. Bunlar küçük bir menteşe yardımı ile birleştirilmiş açılıp kapanabilen kutucuklardır. Bu kutucular üzerinde halkalı küçük bir kilit sistemine sahiptir. Haçların içinde kalan oyuk kısma ise rölik yerleştirilirdi. Genellikle boyuna asmak için üretilmiş olanlarda üstteki haç koluna eklenmiş bir halka bulunur ve bunlar nispeten daha küçük boyutludur. Esas kullanımları MS 9. yüzyıla kadar gider. Ancak yaygın olarak 12. yüzyılda kullanılmışlardır (Acara, 2007, s. 38; Acara, 2015, s. 167; Çakmakçı, 2017, s. 53). Röliker haçların şekilsel şemaları incelendiğinde en çok Latin ve Bizans haç modellerinin tercih edildiği göze çarpar.

Hristiyanların Ortodoks mezhebinde önemli bir yere sahip olan röliker haçları esas değerli kılan, üzerlerinde taşıdığı sembol, şekil ve betimlemelerdir. Bu betimlerden en önde geleni çarmıha gerilmiş vaziyetteki İsa'dır. İsa figürü genellikle haçın ön yüzüne işlenirdi. Arka yüzde işlenen şekil ve betimler çeşitlilik gösterir. En yaygın görüleni orans pozisyonunda Meryem figürüdür. Yanı sıra azizlerin de sıklıkla resimlendiği örnekler bulunmaktadır. Bazen Meryem'in dört bir tarafında baş melekler, azizler ya da İncil yazarlarının tasvirleri veya sembollerine yer verilirdi. Ön yüzde İsa'nın betiminin olduğu örneklerde sağda Meryem, solda ise Vaftizci Yahya resmedilerek Deisis ("Son Yargı" Meryem ve Yahya'nın insanlık için

bağışlanma yakarmaları) ikonası oluşturulmuştur. Genellikle bu tür betimler İsa'nın onları birbirlerine emanet ettiği şeklinde yorumlanır. Ayrıca yukarıda zikredilen figürlerin yanlarında haç betimleri, küçük monogramlar, yazıtlar ve sembollerin işlendiği örnekler de azımsanmayacak sayıdadır (Pitarakis, 2006; Buyruk, 2013, s. 137).

2. BURDUR MÜZESİ'NDEKİ RÖLİKER HAÇ

2.1. Tanım

2015 yılında Burdur Müzesi metal eserleri konulu araştırma kapsamında müzenin deposu ve teşhir salonlarında yer alan eserleri incelemiştik. İnceleme sırasında teşhir salonunda yer alan bir haçın detayda dönem eserlerinden birtakım farklılıklar göstermesi sebebiyle ayrı bir çalışma olarak bu eseri bilim dünyasına tanıtmak amacıyla makaleyi hazırlamaya karar verdik¹.

Burdur Müzesi K. 28.16.75 envanter kayıtlı döküm tekniği ile yapılmış bronzdan röliker haç 8.6 cm yüksekliğe, 5.7. cm genişliğe sahiptir (Res. 1). Röliker haçın sadece bir kapağı elimizde günümüze kadar gelmiştir. Üst ve alt tarafında kenet parçaları bulunmaktadır. Sağlam olan bölümde Latin Haçı biçimli eserin merkezinde orans vaziyette başı haleli bir aziz figürüne yer verilmiştir. Elleri yana açık halde resimlenen figürün yüz hatları basitçe işlenmiştir. Ayaklarına kadar uzanan elbise üzerinde kazıma teknikte basit çizgiler ve baklava motifi ile bezeli desenler görülür. Aziz'in hemen üzerinde toplu iğne başı kadar küçük bir delik bulunmaktadır. Bu oyuk ilk başta haçın asılmak için açılmış bir oyuk gibi olduğunu akla getirirse de, röliker haçların geneline bakıldığında sonradan eklentili halkalar ile boyuna asıldığını görmekteyiz. Dolayısıyla söz konusu bölümde olasılıkla değerli bir taş veya renkli cam ile süslendiğini söylemek mümkündür. Haçın yan kollarında yarım örgü motiflerine yer verilmişken, üst kolda küçük bir bordür içerisine alınmış dikey çentikler bulunmaktadır.

2.2. Tarihlendirme ve Sonuç

Burdur Müzesi'ndeki haçın tarihlendirilmesi ile ilgili çok bir sorun bulunmamaktadır. Zira yukarıda belirttiğimiz gibi MS 9-12. yüzyıllar arası bu tür röliker haçlar için ortak bir tarihtir. Benzer örnekler yardımıyla Burdur örneği için MS 11. yüzyıl uygun bir zaman dilimi olacaktır (Pitarakis, 2006, kat. no. 1-4,9-15,19-25, 33-74). Yukarıda yazımızı ele almamıza esas gerekçe, dolayısıyla Burdur Müzesi örneğini diğer

¹ Söz konusu bu eserin çalışılması için resmi izin veren Sayın Hacı Ali Ekinci'ye ne kadar teşekkür etsem azdır. Ekinci'nin emeklilik hayatında mutluluklar dilerim.

örneklerden değerli kılan özelliği aziz figürünün üstünde kazıma ile belirtilmiş yazıdır. Röliker haçlarda bu türden yazılar genellikle Hristiyanlıkla ilgili ibareler ve aziz isimlerinden oluşmaktadır. Burdur Müzesi örneğini detaylı incelediğimizde harflerin yazılış biçimi ve bu harflerden yola çıkarak bir çıkarım yapmak mümkün değildir. Rho harfi ve Iota belirgindir. Diğer gelişigüzel harfler için aynı şeyleri söylemek oldukça zordur. Küçük bir çıkarımda bulunarak bu figürün Aziz Georgios olabileceği varsayılabilir. Tüm bu çıkarımları bir kenara bırakırsak, esas olarak neden bu şekilde zor bir okuma ile bir aziz ismine ulaştığımız hususu üzerinde durmamız gerekir. Şu an için temel görüşümüz bu röliker haçı yapan zanaatkârın okuryazar olmayan bir kişi olabileceğidir. Bu varsayım Burdur Müzesi röliker haçını dönem örneklerinden farklı kılar.

3. KAYNAKLAR

- Acara Eser, M. (2007). Liturjide ve günlük kullanımda maden sanatı. A. Ödekan (Ed.), *Kalanlar, 12. ve 13. yüzyıllarda Türkiye’de Bizans* içinde (s. 37-39 vd). İstanbul: Vehbi Koç Vakfı
- Acara Eser, M. (2010). Hristiyanlıkta haç kültü ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi koleksiyonunda bulunan bir grup haç. S. Doğan ve M. Kadiroğlu (Ed.), *Bizans ve Çevre Kültürler, Prof. Dr. S. Yıldız Ötüken’e Armağan* içinde (ss. 27-43). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Acara Eser, M. (2015). Komana kazısı metal buluntularından bir grup: Röliker haçlar. D. B. Erciyas & M. N. Tatbul (ed.), *Komana’da Ortaçağ Yerleşimi* içinde (s. 167-180). İstanbul: Ege Yayınları.
- Buyruk, H. (2013). Giresun müzesinde bulunan rölikerler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 29, c. 7, 136-144.
- Cotsonis, J. A. (1994). *Byzantine figural processional crosses*. Washington D.C: Dumbarton Oaks Byzantine Collection Publications, No.10.
- Çakmakçı, Z. (2017). Şükrü Tül eski eser koleksiyonu’ndaki Bizans dönemi madeni eserleri. *TÜBA-KED 15*, 45-61.
- Eliade, M. (2003) *Dinler tarihine giriş*. (Çev. L. Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Eusebius, (2007). *Über das leben des glückseligen Kaisers Konstantin =: De vita Constantini: Griechisch/Deutsch*. (Çev. Paul Dräger), Oberhaid: Utopica.
- Heid, S. (2006). Kreuz. *Reallexikon für Antike und Christentum*, (ed. A. Hiersemann) c. 21 (ss. 1100-1147), Stuttgart.
- Koçyiğit, O. (2018). Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi Bizans dönemi maden haçları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 35, No. 2, 110-121.
- Morgan, G. (2010). *Yeni Roma ya da Konstantin şehri Bizans’ın kısa tarihi*. (Çev. E. Ç. Babaoğlu), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Norwich, J. J. (2013). *Bizans - erken dönem (MS. 323-802)* (Çev. H. Koyukan).

İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Pitarakis, B. (2006). *Les croix-reliquaires pectorales Byzantines en bronze, bibliothèque des Cahiers archéologiques XVI*, Paris: Picard.

Rice, T. T. (1998). *Bizans'ta günlük yaşam. Bizans'ın Mücevheri Konstantinopolis*, İstanbul: Göçebe Yayınları,

Taş, T. & Özcan, F. (2015). MS 4.-7. yüzyıllar arasında haç motiflerinin gelişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 247-275.

Res. 1: Röliker Haç. BM. Env. No: 28.16.75